

عجاز القرآن و أسرار التنزیل (سیوطی)

«عجاز القرآن و اسرار التنزیل» مشهور به «فتح الجلیل للعبد الذلیل» تالیف [جلال الدین سیوطی](#) سال ۱۰۲۳ هـ - ق با تحقیق و شرح عبدالقادر احمد عبدالقادر پیرامون قضایای بلاغی [قرآن](#) است.

فهرست مندرجات

- ۱ - ساختار کتاب
- ۲ - ویژگیهای کتاب
- ۳ - گزارش محتوا
- ۴ - حصر آیه الکرسی
- ۵ - وضعیت کتاب
- ۶ - بانویس
- ۷ - منبع

ساختار کتاب

کتاب با مقدمه چاپ اول و دوم آغاز شده که [عجاز قرآن](#)، سیر اجمالی تصانیف پیرامون قرآن، سابقه چاپ، نسبت این رساله در آن آمده سپس تفصیلی سیوطی و کتابش و مقارنه‌ای در نسخ، سپس متن «عجاز القرآن» آمده که سیوطی [آیه ۲۵۷ سوره بقره](#) [\[۱\] بقره/سوره ۲، آیه ۲۵۷](#) (قسمتی از آیت الکرسی) را از جهت [علوم بلاغی](#) بررسی می‌کند.

ویژگیهای کتاب

به عقیده محقق «عجاز القرآن» گامی مهم در بررسی و تطبیق قضایای بلاغی قرآن بوسیله تفکر در [آیات](#) بوده و شامل اصطلاحات بلاغی [علم معانی](#)، [بدیع](#) و [ببین](#) است و مؤلفش به اختصار اشارات قرآنی علم [اصول فقه](#)، [فقه](#)، نحو و سلوک را نیز ذکر می‌کنند. علی رغم زحمت زیادی که سیوطی در جمع آوری این مطالب کشیده، خلط بین علوم بلاغی صورت گرفته، شایسته بود انواع اصطلاحات بدیع و سپس معانی و بین را بررسی کنند. سیر مطالبشان موهم این است که او علم معانی را از علوم بلاغی نمی‌داند. بعلاوه تعداد مصطلحات مورد بررسی که بالغ بر ۱۲۰ مورد است با کلام او در ابتدای رساله اش نمی‌سازد. سیوطی انگیزه اش را استفاه محققین در اسرار نزول دانسته‌اند و کمتر به توضیح اصطلاحات پرداخته‌اند.

گزارش محتوا

به نظر ایشان در فقره «آمنوا» و «کفروا» «نور» و «ظلمت» جمع بین ضدین صورت گرفته و بین «الله و طاغوت» ولی و اولیاء، آمنوا و کفروا، من و الی» مقابله است و معتقدند هشت مجاز در «یخرجهم، یخرجونهم، اصحاب النار، ظلمات و نور» وجود دارد و در مفرد آمدن [نور](#) و جمع بودن ظلمت، افراد ولی المؤمنین و اولیاء، تفنن و در سه مورد تقدیم و تاخیر است و جمله یخرجهم و یخرجونهم [تفسیر و لایت](#) هستند که البته اساتید معانی آنرا استنباف بیانی می‌گویند. مؤلف پس از ذکر موارد دیگری، قلب در لفظ طاغوت را به نقل از زمخشری بیان کرده اما خود در «[البیان فی غریب اعراف القرآن](#)» اعتراضی بر این مطلب دارد.

حصر آیه الکرسی

در «الله ولی الذین...» معتقد به حصر است یعنی هیچ ولی‌ای برای [مؤمنین](#) غیر [خداوند](#) وجود ندارد و در «اولئکه» خطاب را عام و احتمال هم می‌دهد که التقلت باشد و مراد، [نبی اکرم](#) صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بوده از باب اضممار آنچه در ذهن است مثل (رفع بعضهم درجات)، در توصیف احتساب می‌گوید: ذکر دو جمله است که از هر دو قسمتی که در جای دیگر آمده، حذف شده‌اند مثلاً تقدیر «الله ولی الذین آمنوا»، الله ولی الذین آمنوا و هم اصحاب الجنه است. در ادامه بر فرآند، اتساع، استعمال لفظ در حقیقت، ابداع، ارسال المثل، انواع جنس‌ها،

[استعاره](#) اشاره و تمام استخراجت را زائیده فکر خود با استناد به قواعد علم بلاغت می‌دانند غیر از دو مورد که در «تردید» از ابوحنیف کتب [بحر المحيط](#) [تفسیر البحر المحيط، ابی حنین اندلسی، ج ۱، ص ۹۸.](#)

و در «الطاغوت» از کشاف

[تفسیر کشاف، زمخشری، ج ۱، ص ۱.](#)

زمخشری نقل کرده است. نگارنده با توجه به [آیه](#)، قائل به استعمال در [حقیقت و مجاز](#)، جواز وقوع معرب در قرآن، جزء صیغه عموم بودن موصول و مضاف و دخول غایب در مغمی شده‌اند. در استخراجت فقهی قائلند؛ [مسلمان از کافر](#) و بالعکس [ارث](#) نمی‌برد و ولی یکدیگر هم چه در [نکاح](#) و چه در عقد نمی‌توانند باشند، [ولایت دشمنان](#)، [حرام و هجر](#)، نم و غیب آنها به آنچه در شرع ذم شده‌اند جایز است. در [علم نحو](#) با توجه به آیه، مضاف به ضمیر را اعراف از معرف به لام، آمدن من در ابتدای غایت در غیر مکان و مراعات معنا در ضمیر، استعمال جمع قلت به جای کثرت و جواز تقدیم معمول اسم فاعل بر خودش را معتقد شده‌اند. در علم سلوک هم معتقدند: آیه انقطاع به سوی خداوند و تمسک به او در هر امری، دوستی اولیاء و تبرا از دشمنان خدا، متعلق شنن به خلق نیک و... را می‌سازد.

وضعیت کتاب

از کتب شش نسخه به جای مانده است و تاکنون در مصر، لاهور و سوریه به چاپ رسیده، در آخر کتب فهرست مصادر مطابق الفبا مشتمل بر ۷۰ مصدر، فهرست تالیفات محقق و فهرست محتویات ذکر شده است. در پاورقی به اختلاف نسخه‌ها، آدرس آیات، احادیث، اشعار و تعریف مصطلحات بلاغتی و اعلام وارده در نصوص اشاره شده است.

پانویس

۱. [↑](#) بقره/سوره ۲، آیه ۲۵۷.

۲. [↑](#) [تفسیر البحر المحيط، ابی حنین اندلسی، ج ۱، ص ۹۸.](#)

۳. [↑](#) [تفسیر کشاف، زمخشری، ج ۱، ص ۱.](#)

منبع

نرم افزار مشکلات الانوار، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

رده‌های این صفحه: [آثار سیوطی](#) | [کتب شناسی](#) | [کتب علوم قرآن](#)